

Perspectief

Portret Wassende Maan - .BD-beroepsontwikkeling- Vormkrachten
waarnemen- Pergola: 'Het land is koning' - Vrije grond

2008 zomer N^o3

Dynamisch

Nieuws en informatie over biologisch-dynamische landbouw en voeding





Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

DYNAMISCH PERSPECTIEF 2008 - 3
(nr. 3 zomer 2008)

Dynamisch Perspectief is een uitgave voor leden van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding (BD-Vereniging) en verschijnt 5x per jaar.
ISSN 1389-7438

BD-Vereniging en advertentie-acquisitie
Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding
Wisentweg 12 (bezoekadres: Wisentweg 18)
8251 PC Dronten
e-mail: info@bdvereniging.nl
internet: www.bdvereniging.nl
tel: 0321-315937, fax: 0321-315938

Redactie
Onno Bakker (hoofdredactie), Wim Goris,
Ruud Hendriks, Andries Palmboom
(eindredactie), Jan Saal

Sluitingsdatum kopij
Aanleveren kopij voor het herfstnummer tot
29 augustus 2008. Bij voorkeur van tevoren
telefonisch overleg, tel: 0321-315937.
Kopij via e-mail: info@bdvereniging.nl

Vormgeving
Fingerprint Witzenhausen DE, Gerda Peters
Druk: Meerpaal Grafimedia, Tiel
Gedrukt op 9Lives,
55% recycled (25%
post consumer) en
FSC gecertificeerd



demeter DEMETER is het keurmerk van producten uit de BD-landbouw

Copyright Tegen overname van artikelen bestaat in principe geen bezwaar, mits hier van tevoren toestemming voor is verleend en duidelijk de uitgave wordt vermeld.

V O O R A F

In de preparatenwerkgroep doen we kwaliteitsonderzoek. We vergelijken bijvoorbeeld de hertenblaas van een tweejarig hert uit een hertenkamp met de blaas van een 14-jarig hert van de Hoge Veluwe. Met dit kwaliteitsonderzoek gaat het niet om de vraag: 'Welke is beter of slechter?' Daar is namelijk geen absoluut antwoord op mogelijk. Nee, het gaat veeleer om de vraag: 'In welke situatie is de ene meer aan de orde en in welke situatie de ander?' Dat is een situationele, dus dynamische vraag. In ons kwaliteitsonderzoek geeft de dynamische vraag aanleiding om nog een stap verder te gaan. Dat doen we individueel door inlevend een verbinding aan te gaan met wat we onderzoeken (zie ook Uit de vereniging). In deze ontmoeting in het preparatenwerk, in zo'n mini-atuur, wordt de taakstelling van de BD-Vereniging beleefbaar: de individuele verbinding wakker roepen in de eigen situatie, van de boer met zijn bedrijf, van burgers en buitenlui met een boer, van de burger met die sla die hij tot eten bereidt.

Albert de Vries, voorzitter

Bedrijfsportret Wassende Maan

BD- beroepsontwikkeling

Vormkrachten waarnemen



INHOUD

Dynamisch portret: De Wassende Maan	3
Uit de vereniging: Toelichting financiën BD-Vereniging	8
BD-beroepsontwikkeling	10
Over het waarnemen van vormkrachten, met een methode die ontwikkeld is door Dorian Schmidt.	14
'Toekomst zaaien' vanaf het boerenerf.	16
Uit de preparatenschuur: Compostpreparaat 502	17
Perspectief	18
'Het land is koning' Studiedag van het Pergolaproject.	18
Vrije grond = vruchtbare grond	20
Stichting Grondbeheer "op mars"	22
Bijen en warmte	23
Dynamische keuken Moestuin, maan en mango	24
Agenda	26
BD-Service	27



*Veelzijdig BD-bedrijf
in België - 3*



*Een blik terug - en
vooruit - 10*



*De methode van
Dorian Schmidt - 14*

Samenwerken op de Wassende Maan

"Schuif maar aan", zegt Clara Fischman. We worden meteen aan tafel uitgenodigd als we na een lange autorit aankomen in Astene Deinze, bij het Belgische Gent. De vaste kokkin maakt voor de boeren, inpakkers en winkelmedewerkers van de Wassende Maan een heerlijke warme maaltijd. Even rust en een gezamenlijk moment op het bedrijf de Wassende Maan, - na bijna 30 jaar een begrip in de regio. Wij voelen ons meteen warm ontvangen.

*Maria van Bortel en Geertje Schlaman
Foto's: Geertje Schlaman*





Clara Fischman is al sinds de jaren '80 betrokken bij de Wassende Maan, en is momenteel als één van de vennoten verantwoordelijk voor de hoevewinkel. Zij leidt ons enthousiast rond en begint natuurlijk bij de winkel. De opvallende bouw van de winkel trekt meteen de aandacht. Het maakt dat je als klant meteen naar binnen wilt. Een gedeelte van de buitenmuren is beschilderd met schoolbordverf, waarop de lekkernijen van die dag worden aangeprezen. In de winkel is vooral aandacht voor versheid en kwaliteit van de verkochte biologische en biologisch-dynamische producten. "Ik houd van smaak. Ik leg alleen in de winkel wat ik zelf lekker vind," vertelt Clara. "Onze klanten kunnen proeven. En hebben de ruimte om alles eens goed te bekijken." De Wassende Maan heeft door uitbreidingen door de jaren heen drie 'kamers' in de winkel: achterin de koelere plek met groenten, middenin droogwaren en gekoelde artikelen en als je binnenkomt mooie artikelen en lekkere dingen. "We besteden altijd aandacht aan het bourgondische, aan het smaakgevoel van onze klanten. Op ons tafeltje staan dus altijd speciale en lekkere producten die we onder de aandacht willen brengen. En naast de kassa op de toonbank nog wat lekkere kaasjes. Daarnaast hebben we artikelen voor mensen met gezondheidsproblemen en daar weten we ook echt wat van. Bijvoorbeeld glutenvrije producten, maar dan wel de lekkere." Clara of haar collega Alena zijn altijd in de winkel gedurende openingstijden en zijn de vaste aanspreekpunten voor de klanten. De Wassende Maan

Wij besteden altijd aandacht aan het bourgondische

ligt aan de rand van het oude boerendorpje Astene, inmiddels bijna vergroeid met de grotere steden Gent en Deinze. Aan de ene kant van de tuinderij vind je de stad, aan de andere kant landbouw en natuur. De Wassende Maan moet je even zoeken, tussen de huizen door. Hier blijkt duidelijk het voordeel van bijna 30 jaar een biologisch-dynamische gemeenschap: de enthousiaste klanten weten ook het achterafweggetje naar de Wassende Maan goed te vinden.

Één vrouw, twintig are en een Renault 4

De Wassende maan is in 1979 opgericht door Kristien De Witte. In de dertig jaar dat het bedrijf bestaat is er heel wat gebeurd. De Wassende Maan behield altijd de teelt van verse, biologisch-dynamische groenten. Daarnaast is een succesvolle tak met groenteabonnemen-



ten opgezet en is de hoevewinkel uitgebouwd. Verschillende mensen zijn door de jaren heen aan de Wassende Maan verbonden geweest en soms ook weer vertrokken. Kristien De Witte natuurlijk in het begin. Zij gaf haar loopbaan als onderwijzeres op om te gaan boeren. Ze nam een stukje landbouwgrond in pacht en ging van start met een pieklein tuinbouwbedrijf: één vrouw, twintig are en een Renault 4. Ze deed alles zelf. Haar pionierswerk leverde vruchten op. Steeds meer mensen schaarden zich achter het initiatief, en vier jaar na de start kon het bedrijf met de steun van een groep sympathisanten 1,6 hectare landbouwgrond aankopen. Deze grond vormt nog steeds de basis van het bedrijf. Samen met verschillende vaste medewerkers vormde Kristien een coöperatieve vennootschap, met Stephaan D'Haeyer, Dirk Clauw en daarna Walter Coens en An Verboven, Ernstige gezondheidsproblemen leidden ertoe dat Kristien het bedrijf overdroeg aan Walter Coens en zijn vrouw An Verboven.

Pioniers met groenteabbonementen in Vlaanderen

Walter Coens en An Verhoeven startten in 1995 als eersten in Vlaanderen met groenteabbonementen.. De groenteabbonementen hebben een explosieve groei gekend, van de start in 1993 naar 420 pakketten in 2000 naar 1200 pakketten nu. De pakketdienst is nu uitstekend georganiseerd, mede dankzij de vele dephouders, zoals de vrijwilligers van de afhaalpunten in België worden genoemd. Dat succes

bleef toen de nieuwe medewerkers Stefan Derdelinckx, Merijn Supply, Wim van Rossom en Jan Cornelis de landbouw en de groentepakketten overnamen. In diezelfde tijd zette Clara Fischman haar schouders onder de boerderijwinkel, ook als venoot-ondernemer. Voor de ondernemers zijn die 1200 pakketten een flinke klus, en daarom zijn de taken op de Wassende Maan gescheiden in werkvelden op het land, voor de groentepakketten of in de winkel. De drie jonge boeren Stefan, Gilles en Jan verzorgen de teelten, Dina en Viola zijn verantwoordelijk voor de pakkettenadministratie en Simone, Bert en Roeland staan in voor het samenstellen van de pakketten en voor het vervoer. Nadine Dieleman regelt de financiën en algemene administratie.

Teelt en handel bedrijfsstructuur

De Wassende Maan teelt vooral seizoensgroenten die goed gedijen, zoals prei, wortelen en rode biet. Gewassen als suikermaïs en tomaten worden opgekweekt in de tunnelkassen of serres. Door een eenvoudige bemesting met kompost op basis van stalmeest bouwt de landbouwplough een duurzame bodemvruchtbaarheid op. Teelt op iets meer dan vier hectare levert natuurlijk onvoldoende groenten voor zoveel pakketten en hoevewinkel. "Bij het samenstellen van onze pakketten kiezen we uiteraard eerst voor onze eigen producten en voor de rest proberen we zoveel mogelijk af te nemen bij onze col-



lega's boeren uit de omgeving. Als dat nog niet voldoende is, dan bestellen we bij de groothandel." De Wassende Maan ziet wel een duidelijke meerwaarde met pakketten en winkel op één bedrijf. "Als de pakketmakers tekort hebben, komen ze in de winkel bijhalen. En donderdagmiddag, als de pakketmakers iets overhebben, gaat dat product naar de winkel en wordt het zaterdag verkocht."

Deze enthousiaste groep begeleidt ook nog verschillende medewerkers en vrijwilligers: de Wassende Maan blijft een echte gemeenschap. Vanwege de coöperatieve structuur die de Wassende Maan heeft gekozen, krijgen alle vennoten een gelijk loon. Zij zijn ook allen verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid en ziektekosten en beschikken over een aanvullend pensioen. Doordat alle taken met meerdere personen worden uitgevoerd en doordat vennoten kunnen toe- of uittreden, is in principe voortzetting van het bedrijf als geheel geregeld. Clara Fischman is enthousiast: "Op een landbouwbedrijf als het onze kunnen we op vakantie. Ik ga altijd 3 tot 4 weken weg, en de anderen ook. We nemen het dan van elkaar over." Op de Wassende Maan hangt alles samen: de hoefwinkel met de teelt en de groentepakketten. "Ook al heb ik soms voor de winkel maar vijf kilo nodig per week van een gewas, onze boeren oogsten het met de glimlach omdat ze weten dat onze klanten die versheid zo geweldig vinden. We hebben heel veel klanten en die zeggen dat allemaal voort. Als dat geen goede reclame is."

Extra grond?

De groep vennoten heeft nog veel toekomstplannen voor de Wassende Maan. Zo willen ze extra opslagruimte en willen ze de ruimte verbouwen, waar de pakketten worden ingepakt. Bovendien dromen ze van aankoop van een stuk extra land. "Voor zulke grotere investeringen sluit de vennootschap een lening bij de bank. Sinds onze oprichting is het nooit een probleem geweest bij de Triodos Bank." De klanten zijn vooral door trouwe inkoop gebonden aan de Wassende Maan. De binding is ooit sterker geweest: "Vroeger waren de Vrienden van de Wassende Maan ook werkzaam op het bedrijf, en er is nog een groep met aandelen die de grond destijds meegefinancierd heeft. Met de hele ploeg die op het erf woonde, hielden de vrienden samen regelmatig een wiedzag of een verzorgdag voor de bloemen. Er waren ook pleegmensen voor een bepaald bedje bloemen of andere gewassen. Nu is dat minder. De boeren kunnen het zelf aan en gaan aan het einde van de werkdag gewoon terug naar hun eigen huis." De open winkeldag en open deurdag is nog wel populair en de vrienden van de Wassende Maan helpen enthousiast bij het organiseren. "Mochten we het nieuwe stuk grond kunnen aankopen, dan gaan we waarschijnlijk wel weer met onze vrienden praten." De efficiëntie is ook wat waard: "We hebben nu jonge boeren met eigen kinderen, zij hebben al genoeg te doen. Het werkt nu efficiënter met medewerkers."

De Wassende Maan is tevreden met het aantal pakketten dat ze



IETS TE KORT
We oogsten
't vlug voor u!



rondbrengen. "Onze camion is nu ingericht op de 1100 tot 1200 pakketten, dat kunnen we goed doen. We zouden kunnen groeien naar 2000 pakketten, maar als we er dan aardappels bijdoen worden we te zwaar beladen. Dan moeten we weer een andere klasse vrachtwagen aanschaffen en niemand is happig op 2000 pakketten. We hopen te kunnen stabiliseren. We vinden het fijn als we nooit voor de kwantiteit maar altijd voor de kwaliteit kunnen blijven gaan." De vennoten en medewerkers op de Wassende Maan zijn heel betrokken. Maar samenwerken kost tijd en inspanning, ook op het gebied van biologisch-dynamische inspiratie. De nieuwe ploeg op de Wassende Maan investeerde in gemeenschapsvorming. "We hebben met ons dagelijks bestuur een bedrijfsconsulent ingeschakeld en opnieuw onze visie vastgesteld. We gingen niet vergaderen om het vergaderen, maar echt praten. Soms is overleg tussen de soep en de patatten niet genoeg." De missie van de Wassende Maan wordt weer gedeeld: met een groep van mensen die in hun eigen ritme ervoor kiezen om gewassen te telen volgens een biologische landbouwmethode, deze te verkopen en zo bij te dragen tot een duurzame landbouw en een gezonde voeding. Clara werkt met vreugde. "Onze klanten zijn zo tevreden. Ze zijn blij met verse groenten. Het contact met de mensen is bij ons echt aangenaam. En wat ik ook leuk vind is natuurlijk lekkere dingen voor de winkel bestellen." ■

*De Wassende Maan
Beekstraat 35
B-9800 Astene - Deinze
www.dewassendemaan.be*

Ondernemers: drie boerenvennoten Stefan Derdelinckx, Jan Cornelis en Gilles Van Durme; drie winkeldames: Clara Fischman, Alena Demaegd en Nele Van Craen; twee verantwoordelijken voor administratie: Nadine Dieleman en Viola Boerjan; twee Chauffeurs/pakkettenmakers: Bert Defoor en Roeland Nollet; een coördinator: Hilde Coucke

*Omvang en teelten: 4,15 hectare intensieve groenteteelt plus inkoop bij collega telers.
Wekelijkse 1200 groenteabbonementen en thuisverkoop via de ruime winkel. Daarnaast verkoop aan de groothandel (o.a. BioFresh en Cleyland).*

U kunt meer lezen over de verkoop op de Wassende Maan in het Handboek directe verkoop van boerderijproducten, een uitgave van Biologica.

Te downloaden van www.biologica.nl/boerentuinder of te bestellen via www.biologischelandbouw.org > 'boekenwinkel'!

Toelichting financiën BD-Vereniging

Het is gelukt om het uiteindelijke tekort slechts een tiende te laten zijn van het begrote tekort. Dit is vooral te danken aan meer inkomsten dan begroot.

De verdeling van de bestede tijd is in 2007 iets anders geweest dan begroot. Er is relatief meer tijd besteed aan het verenigingssecretariaat i.v.m. de reorganisatie die daar plaatsvond. Gelukkig kon bij BD-beroepsontwikkeling een deel van het werk opgevangen worden

door de externe partner. Ruimte voor nieuwe projecten op het gebied van Onderzoek en Ontwikkeling was er niet.

In 2008 zal Dynamisch Perspectief een iets groter deel van het totale budget in beslag nemen omdat de secretaris van het bureau van de vereniging tevens hoofdredacteur is. Gestreefd wordt om relatief ook weer meer ruimte voor Onderzoek en Ontwikkeling te hebben.

Tabel verdeling in % in tijdsbesteding

	Begroting 2007	Exploitatie 2007	Begroting 2008
Onderzoek en Ontwikkeling	47	40	45
Dynamisch Perspectief	13	15	20
Verenigingssecretariaat	40	45	35

Balans

Activa	1-1-2007	31-12-2007	Passiva	1-1-2007	Resultaat	31-12-2007
1. Waarborgen	450	450	5. W. Schilthuisfonds	62.857		62.857
2. Voorraad	2.155	4.134	6. Algemene reserve	70.882	-1028	69.854
3. Vorderingen	12.210	9.569	7. Totaal vermogen	133.739		132.711
4. Liquide middelen	146.852	136.072	8. Crediteuren	27.928		17.515
Totaal	161.667	150.225		161.667		150.226

Winst- en verliesrekening

Baten	Begroting 2007	Exploitatie 2007	Begroting 2008
9. Contributie	92.000	90.247	90.000
10. Giften, legaten	14.000	19.325	120.000
11. Advertenties DP	4.000	3.596	4.000
12. Verkoop preparaten	9.000	9.955	10.000
13. Rente	2.500	5.196	5.000
14. Overige baten	2.500	2.192	2.000
15.	124.000	130.511	231.000
16. Verlies	10.000	1.028	

Lasten	Begroting 2007	Exploitatie 2007	Begroting 2008
17. Onderzoek Et Ontwikkeling	62.000	59.912	77.000
18. Dynamisch Perspectief	42.000	35.408	37.500
19. Verenigingssecretariaat	26.000	28.538	25.000
20. Preparaten	4.000	7.681	9.000
21.	134.000	131.539	148.500
22. Winst			82.500

Toelichting op de balans

1. Dit betreft waarborgen voor in gebruik zijnde apparatuur.
2. Dit betreft de waarde van de ingekochte voorraad aan grondstoffen voor de preparaten.
5. Naast de bijna € 20.000,- uit giften en legaten kon er € 40.000,- uit contributies bijgedragen worden aan Onderzoek & Ontwikkeling. Daarmee kon de reserve voor Onderzoek & Ontwikkeling, die onder de noemer Willy Schilthuisfonds op de balans staat, gelijk blijven.
6. De algemene reserve is afgenomen met het negatieve resultaat van 2007.

Toelichting jaarcijfers 2007

9. De binnengekomen contributie is conform de begroting. Het aantal leden is in zijn totaliteit met 2% gedaald, waarbij het aantal beroepsleden met 3% gestegen is.

	Contri- butie	1 januari 2007	1 mei 2008	Toe- of afname
Leden	35,-	1612	1574	-38
Uitgebreid leden	60,-	107	106	-1
Beroepsleden	200,-	178	183	+5
Totaal		1897	1863	-34

10. In 2007 heeft een legaat van € 6.000,- gezorgd voor meer inkomsten dan begroot.
12. en 20. De verkoop aan preparaten is in 2007 was als begroot, alleen zijn de kosten hoger geweest. Er is een excursie gehouden en er moest nieuw materiaal aangeschaft worden.
13. De rentebaten waren twee keer zo hoog als begroot.
16. Het verlies bedraagt uiteindelijk slechts 10% van hetgeen begroot is. Dit komt in zijn totaliteit door meer inkomsten dan begroot (15.).
18. De kosten voor Dynamisch Perspectief zijn binnen de begroting gebleven vooral omdat de omvang van het blad op of binnen het budget is gebleven. Zie drukkosten 26.
19. De kosten voor het verenigingssecretariaat zijn iets hoger dan begroot vanwege de tijd die aan de omvormingsprocessen is besteed, waarbij het totaal aan medewerkerkosten (23.) lager is gebleven dan begroot.

Specifieke lasten

	Begroting 2007	Exploitatie 2007	Begroting 2008
23. Medewerkerskosten	50.500	44.363	52.500
24. Huisvestingskosten	4.500	5.202	6.000
25. Kantoorkosten	13.000	9.485	12.000
26. Drukkosten	32.000	25.131	25.000
27. Preparaten	4.000	7.681	9.000
28. Conferenties, jaarvergadering	4.000	8.565	4.000
29. PR	1.000	2.733	2.000
30. BD-Beroepsontwikkeling	12.000	12.065	24.000
31. Preparatendagen	500	506	2.000
32. Projecten leden	9.500	9585	7.000
33. Overige kosten	3.000	6.222	5.000
21.	134.000	131.539	148.500

Toelichting specificatie lasten

28. Met de viering van het 70-jarig jubileum zijn de kosten voor conferenties en jaarvergaderingen twee keer zo hoog geweest als begroot.

Toelichting begroting 2008

9. We gaan er vanuit dat de nieuwe vormen van lidmaatschappen ongeveer neutraal uitwerken.
10. Er is reeds een legaat van € 110.000,- binnengekomen. Dit bedrag wordt aan de reserve van het Willy Schilthuisfonds toegevoegd, zodat daaruit Onderzoek & Ontwikkeling extra gestimuleerd kan worden.
17. We gaan er vanuit dat in 2008 relatief weer meer tijd besteed wordt aan Onderzoek & Ontwikkeling en minder aan het Verenigingssecretariaat (19). Er is geld beschikbaar om meer uit te geven aan Onderzoek & Ontwikkeling. Als in de loop van het jaar projecten ontstaan of zich aandienen zal deze begrotingspost dan ook zonder schroom verhoogd worden.
18. Ook de kosten voor Dynamisch Perspectief zullen toenemen omdat de secretaris nu ook de functie van hoofdredacteur op zich neemt.
22. Door het in 2008 binnenkomende legaat zal de reserve voor Onderzoek & Ontwikkeling, het Willy Schilthuisfonds, ondanks een toename van de uitgaven, met circa € 80.000,- kunnen toenemen.
30. Streven is dat er dit jaar gestart wordt met een project BD-beroepsontwikkeling voor de handel. ■

Albert de Vries, juni 2008



BD-beroepsontwikkeling

Joke Bloksma en Jaap Vermuë

Het project BD-beroepsontwikkeling is een vitaal deel van het werk van de BD-vereniging. Na de zomer is er weer plek voor nieuwe boeren en boerinnen om in te stappen. Geef je nu al vast op, dan kunnen we individuen, groepen en begeleiders bij elkaar zoeken en starten zodra de oogst binnen is. Ook zijn de begeleiders op zoek naar iemand met kennis en ervaring op het gebied van samenwerking/toetreding/uittrading.

'Hoe voer je zo'n gesprek over dynamische zaken?' 'Hoe weet jij zo zeker dat er ook nog een werkelijkheid is op geestelijk niveau?' 'Hoe doe jij dat, afscheid nemen van je land waarmee je zo verbonden bent?' 'Hoe ervaar jij dat het zin heeft met die preparaten te spuiten?' 'Hoe kom ik ooit toe aan de dynamische aspecten van m'n bedrijf als er al zoveel gewoon werk ligt te wachten?' 'Waar haal jij je enthousiasme vandaan om als maar door te blijven gaan?' 'Wat kan ik doen om onze streeve samenwerking te verbeteren?' 'Hoe ga ik om met mijn sceptische schoonvader, die hier ook nog altijd rondloopt?..'

Het blijkt helemaal niet zo gemakkelijk om met elkaar in gesprek te komen, om ook diepgang te krijgen in dat gesprek en om te zorgen dat de groep ook echt een vertrouwde club wordt.

Het project BD-beroepsontwikkeling heeft hierin al 12 jaar ervaring opgebouwd. Vroeger heette het het coach-project.

Het collegiale gesprek – in vier werkvormen

Er blijkt een grote behoefte aan uitwisselingen en verdieping bij BD-boeren. Zo heeft het project zich langzaam ontwikkeld tot 4 werkvormen (zie het kader). Belangrijk, bij elke vorm, is de manier waarop je met elkaar praat: vanuit respect en interesse, zonder oordelen. Niet te snel met goede raad komen, maar eerst horen hoe deze persoon met z'n vraag omgaat, waar de hobbels liggen om de volgende stap te zetten.

Boeren vragen een eigen coach (in een 1 op 1 gesprek) als zij behoefte hebben om een aantal keren per jaar samen met iemand van buitenaf naar hun bedrijf te kijken. Er zijn duidelijke of minder duidelijke vragen die zij graag bespreken met een collega met veel ervaring. In intervisiegroepen gebeurt dit in een collegiale groepsvorm. Het zijn vaak heel persoonlijke gesprekken met meer diepgang naarmate de groep elkaar langer kent en vertrouwt. De begeleider bewaakt een aantal spelregels.

De boerenbezoek groepen zijn vaak wat meer op het bedrijf of de techniek gericht en minder persoonlijk. Bij themagroepen geldt dat

laatste ook, maar daar gaat het bijvoorbeeld over veevoeding, bemesting of preparatengebruik om tot BD-kwaliteit te komen of om te oefenen in goed waarnemen. Er zijn ook groepen die intervisie en boerenbezoek afwisselen. Als in een intervisiegroep plots een gemeenschappelijk thema opduikt werken ze een tijdje als themagroep aan een vakinhoudelijk onderwerp.

Ongeveer de helft van alle BD-boeren in Nederland en Vlaanderen doet mee met een van deze werkvormen. Ongeveer tweederde heeft ooit meegedaan.

Begeleiderbijeenkomsten

Er zijn op het moment zo'n 17 begeleiders, die 3 keer per jaar bijeenkomen om ervaringen uit te wisselen en te oefenen in de kunst van het begeleiden. Dit zijn ervaren boeren en mensen rondom het BD-werkveld (bijv. Warmonderhof, Louis Bolk Instituut, zelfstandige

BD-Beroepsontwikkeling – vier vormen van collegiaal gesprek

Werkvorm	Gericht op	Duur relatie
1. coaching	bespreken van vragen en thema's rond persoon en bedrijf in een 1 op 1 relatie met een coach met BD-boeren ervaring.	lang
2. intervisie	in een regiogroep bespreking van vragen en thema's rond persoon en bedrijf in een groep collega's uit de regio onder begeleiding.	lang
3. boerenbezoek	in een regiogroep gedurende een seizoen elkaars bedrijf bezoeken en bespreken van de bedrijfsontwikkeling onder begeleiding.	1 zomer
4. themagroep	bespreken en bestuderen van een inhoudelijk thema met een groep gelijk geïnteresseerde collega's onder begeleiding.	1 winter of 1 zomer

coaches). Wij, Jaap en Joke, begeleiden het project BD-Beroepsontwikkeling inhoudelijk. De secretariële en organisatorische ondersteuning wordt gedaan door het bureau van de BD-Vereniging, met als contactpersoon Onno Bakker. Daarnaast levert de BD-Vereniging per bijeenkomst haar financiële bijdrage voor de vergoeding en reiskosten van de begeleiders.

Terugblik van begeleiders: wat levert het project op?

Afgelopen bijeenkomst hebben we teruggeblikt op wat het project nu oplevert voor de persoonlijke ontwikkeling van BD-boeren en voor de ontwikkeling van de BD-landbouw in Nederland. Dit was een indrukwekkend verhaal, waarvan we u graag een paar dingen noemen.

Eén van de deelnemers: "Ik heb geleerd betere vragen te stellen, persoonlijker, beter te luisteren, mijn oordeel terug te houden. Hier heb ik niet alleen in mijn bedrijf, maar ook bij vergaderingen en in mijn persoonlijk leven met mijn vrouw en kinderen veel aan."

Een begeleider: "Ik ben veelal bezig om patronen te benoemen die ik denk te herkennen in het verhaal. Daarna kan deze persoon bewust kiezen hiermee door te gaan of te veranderen. Dit geeft vrijheid en onverwachte oplossingen bij problemen."

Een deelnemer: "Ik ben door mijn intervisiegroep enorm aangemoedigd mijn eigen weg te gaan. Ik heb lef ontwikkeld om eigen keuzes te maken en ik kan ze uitleggen aan anderen".

Een andere deelnemer: "Het was geweldig om aan de beurt te zijn om mijn bedrijfsbiografie te vertellen. De voorbereiding was meer werk dan ik dacht. Veel oude papieren, foto's, bedrijfsnieuwsbrieven heb ik weer onder ogen gehad. Door de feedback van de groep zie ik nu verbanden die ik nooit eerder heb gezien. Het wordt me plotseling duidelijk dat die vage dromen die ik heb, beslist de volgende passende stap zijn in dit verhaal. Ik ga dat dus doen."

Ontwikkelen van de BD-methode

Essentieel in de BD is het ontwikkelen van een breed blikveld. Als mens alleen zie je altijd maar zo'n beperkt stukje. Deelnemers melden dat ze door de uitwisseling in deze groepen veel meer kanten leren zien en dus ook veel meer mogelijkheden voor hun bedrijf ontdekken. "Collega's benoemen het speciale, het karakteristieke van mijn bedrijf, terwijl ik dat niet zie omdat het voor mij zo vanzelfsprekend is. De sterke kanten worden benoemd en daardoor kan ik die nog verder uitwerken". Kortom, de brede potentie van de BD kan te voorschijn

komen. De landbouw wordt er veelzijdiger van en elk bedrijf kan z'n identiteit verder versterken.

Het intensief met elkaar meedenken leidt tot grote betrokkenheid tussen collega-boeren en dat is precies wat de vereniging nastreeft: ontmoeting en ontwikkeling in de vrije ruimte van het open gesprek.. "Mijn intervisiegroep voelt als familie en we houden elkaar scherp." Één van de begeleiders zegt het zo: "Lid zijn van de vereniging is geen vrijblijvende zaak. Boeren moeten elkaar durven aanspreken en elkaar vragen "hoe ben je hier nog met de geest verbonden?" Dit project biedt een gesprekscultuur waarin je zulke kritische vragen kunt stellen zonder veroordelende toon. Of zoals één van de deelnemers zegt "Mijn coach helpt mij om orde te scheppen in het dagelijkse werk, opdat ik eindelijk eens toe kom aan wat voor mij in de BD belangrijk is."

Wat we leerden: verandering van gesprekscultuur

We hebben uit dit werk geleerd dat wil je een gesprekscultuur echt veranderen, er vele jaren nodig zijn om het als nieuwe gewoonte aan te nemen. We willen deze cultuur dan ook in allerlei bijeenkomsten van de BD-vereniging terug laten komen. Het naast een ander mens gaan staan om mee te kijken, kan ontzettend veel vreugde en betrokkenheid geven. Dat werkt het beste als het vanuit culturele en niet vanuit economische motieven gebeurt.

Ooit dachten we dat een begeleider slechts tijdelijk nodig is en dat een groep collega's daarna op eigen kracht verder gaat en om de beurt het gesprek leidt. Tot nu toe melden alle groepen dat ze een 'geoefend buitenstaander' erg waarderen voor de gespreksdiscipline en het herinneren aan de voornemens uit eerdere bijeenkomsten. Zolang er mensen als begeleiders beschikbaar zijn en zolang de vereniging geld heeft voor een vergoeding, gaan wij graag verder met het begeleiden van groepen.

Wat gebeurt er elders?

In binnen- en buitenland zijn een aantal initiatieven voor boeren die lijken op onze BD-beroepsontwikkeling. BD in Nederland geldt internationaal voorlopig nog als koploper in deze gesprekscultuur. De methode is nu ook in een aantal netwerken van gangbare veehouders ingevoerd. In Duitsland is een aantal jaren geleden de intervisie-methode geïntroduceerd als 'Kollegiale Coaching'. Bestaande voorlichters (eko en BD) werden met overheidsgeld getraind en boeren betaalden

een normaal adviseurs tarief. Toen de subsidie na 2 jaar afliep zijn de verdere trainingen weer gestopt. Ook wordt in Duitsland een combinatie geprobeerd van intervisie en collegiale Demeter-certificering. Hier stuit men op het probleem dat de intervisie-methode juist werkt als het vrij van oordelen is en certificeren gaat juist om beoordelen. Verder zijn er in Duitsland een aantal zelfstandige adviseurs die zich succesvol gespecialiseerd hebben in de kunst van het samenwerken op landbouwbedrijven. Het is niet ongebruikelijk dat grote bedrijven met meerdere ondernemers elke maand bijeenkomen met hun adviseur om over de lopende samenwerking te praten. In de Elzas heeft de Franse BD-vereniging in samenwerking met de antroposofische bank een proefproject 'accompagnement' (= uw BD-metgezel) met nadruk op sociale bedrijfsvraagstukken (samenwerking, opvolging, financiering).

Wie kan helpen?

Wie wil BD-beroepsontwikkeling helpen met juridisch-financiële kennis over samenwerking/ toetreding/ uittreding? De begeleiders ervaren nog immer een groot gebrek aan toegankelijke kennis in Nederland op het gebied van passende juridische vormen en financiering opdat samenwerking, toetreden en uittreden uit een bedrijf soepel kan verlopen. We nodigen dan ook iedereen met kennis en ervaring op dit gebied van harte uit om zich te melden.

Meedoen?

Als je overweegt om mee te doen, bel je als deelnemer met Onno op het bureau. Alle beroepsleden van de BD-vereniging (en leden in/ op hun bedrijf) kunnen gratis meedoen. Ben je potentieel coach of begeleider, bel dan met Joke. Op de website staat informatie over groepen die nog deelnemers kunnen gebruiken en begeleiders die nog ruimte hebben. ■

Onno Bakker op het bureau van de BD-Vereniging (contact deelnemers): onnobakker@bdvereniging.nl of t 0321-315937

Joke Bloksma (contact begeleiders): joke.bloksma@planet.nl of t 050-5421158

Belangrijk voor alle leden: Foutje in acceptgiro

In de nieuwe acceptgirobrieven is een storende fout geslopen. Het IBAN nummer heeft een nul te weinig. Daarom hieronder de juiste gegevens:

Voor lidmaatschappen: Postbank: 147485
IBAN: NL 53 PSTB 0000 1474 85
BIC: PSTBNL21

Voor andere betalingen: Postbank: 313786
IBAN: NL 56 PSTB 0000 3137 86
BIC: PSTBNL21

Kwaliteitsonderzoek in de preparatenwerkgroep (vervolg)

Albert de Vries

Zoals als ik al schreef in *Vooraf* doen we het kwaliteitsonderzoek in de preparatenwerkgroep 'inlevend'. Dus geen afstandelijk, rationeel onderzoek door metingen of door fenomenologisch waarnemen, maar we laten als het ware het onderzoeksobject direct 'in ons innerlijk spreken'. We nemen kleur, geur en structuur van de hertenblaas waar en daar spreekt een zekere 'dynamiek' uit. Een manier om tot die dynamiek, tot die beweging toegang te vinden is: de beweging, de dynamiek, innerlijk nadoen. Daar beleven we dan 'iets' bij, waarvan de essentie zich vooreerst moeilijk laat beschrijven. Maar er is een vraag, die daarbij behulpzaam blijkt te zijn: 'In welk beroep is de beweging, die ik juist innerlijk heb beleefd kwaliteit?' Bij de hertenblazen kwam bij mij het beeld naar boven van een balenbinder (bij het tweejarige hert) en een bloemenplukker (bij het 14-jarige hert). Vervolgens kijken we naar: 'Wat doet mijn balenbinder? Wat mijn bloemenplukker?' Ik vind: 'Om-snoerend samentrekken' en 'aftastend verzamelen' Daarmee benoem ik als ware de 'wilsrichting' van deze twee preparaten. ■



De methode van Dorian Schmidt Vormkrachten waarnemen

Behalve grotere of langdurige projecten (zoals de BD-beroepsontwikkeling; zie elders in dit nummer) steunt de BD vereniging ook kleinere initiatieven. Eén ervan is een groep die zich bezig houdt met het waarnemen van vormkrachten. Hieronder een persoonlijk verslag van één van de deelnemers.

Heleen van Elsacker

Sinds een paar jaar zijn we met een kleine groep mensen bezig ons te oefenen in het waarnemen van vormkrachten met een door Dorian Schmidt ontwikkelde methode. Het afgelopen jaar waren er drie bijeenkomsten, verzorgd door René Groenen en Frans Romeijn op De Beukenhof in Breda. Beiden volgen scholing in Duitsland onder leiding van Dorian Schmidt.

Een impressie van deze zaterdagen.

Wat willen we oefenen?

Het gaat om bewustzijn ontwikkelen in het denken, voelen en willen, waarmee we leren waarnemen in het gebied van de vormkrachten, het etherische gebied. Door met mijn wil in de drie zielegebieden te werken, doordring ik deze met ik-krachten. Ik word daardoor vrijer in deze gebieden. Dit helpt om later rustig waar te kunnen nemen. Anders gezegd: het ontwikkelen van nieuwe organen om vormkrachten te leren waarnemen.

Hoe doen we dat?

In het ochtendprogramma doen we de drie oefeningen om onszelf 'geschikt te maken' voor het waarnemen van vormkrachten.

Eerst het lichaam. Frans vraagt naar de bestandsopname: Hoe voelt het zich bij het begin van de oefening: van teen tot top? We doen een lichaamsoefening, iets wat onmogelijk lijkt, maar door mijn wil in te zetten blijkt zoiets onmogelijks toch te gaan lukken. Als het een oefening is die al vanzelf gaat, gaan we het moeilijker maken, zodat ik werkelijk mijn wil in moet zetten om het te doen. Soms lijkt het of ik niet gewoon tevreden mag zijn als iets gemakkelijk gaat! Maar dan bedenk ik dat het gaat om de 'wilsoefening'! Aan het eind van deze oefening doen we opnieuw de bestandsopname van het lichaam: is er iets in veranderd? Ben ik me beter bewust van mijn lichaam en sturing van de wil?

Dan is het gevoelsgebied aan de beurt. Dat vraagt ook om wakker worden. In de bestandsopname kijken we naar de grondstemming. Frans vraagt om een gevoel op te roepen van licht verdriet, daarna lichte vreugde etc. steeds twee stemmingen die tegenover elkaar staan. Innerlijk verschillende gebaren, bijvoorbeeld ineenkrimpend of openend. Eindigend met gelatenheid of gelijkmoedigheid. Dan peilen we opnieuw de grondstemming. Is er iets veranderd?

Tenslotte: hoe is het met het denken? Bestandsopname. Een oefening: Stel je een driehoek voor, maak hem groter, maak hem kleiner, laat hem draaien, doe dat heel rustig. Andere oefening: stel je een landschap voor, bijvoorbeeld zonsopgang aan zee, met een bootje. Beweeg je rechterhand richting deze voorstelling. Hoever kun je gaan

met je hand, wat gebeurt er met de voorstelling, kun je er met je hand doorheen? Hoe voelt je fysieke hand zich, je etherische hand, je astrale hand zich, ten opzichte van de voorstelling? En hoe is het daarna met je denken?

In het middagprogramma neemt René het van Frans over. Met hem gaan we het geoefende in de praktijk toepassen: We krijgen iets te proeven en worden vooraf gewaarschuwd door René: "De smaak is niet belangrijk". Het gaat nu om het subtiele proeven, met innerlijke waarneming. Door de ochtendoefeningen is het eenvoudiger geworden enige afstand te houden. Dat is een betere uitgangspositie voor het waarnemen. Ik kan het onderscheid maken en de smaak beter 'parkeren". Want nu gaat het om een ontmoeting van mijn eigen levenskrachten met de levenskrachten van bijvoorbeeld een klein stukje peer, wortel, rode biet of appel. En neem ik deze dialoog waar als ik 'proef". Kan ik die dialoog beschrijven in termen van vorm of kleur? Waar ervaar ik iets in mijn lichaam, of daarbuiten? Is er een werkingsrichting merkbaar? Dynamiek? Roept het beelden op? De ervaringen worden uitgewisseld.

Met water is dit proeven ook mogelijk. Water heeft de eigenschap dat het heel gemakkelijk vormkrachten in zich opneemt, wat zich uit in de waterkwaliteit. Wanneer er bijvoorbeeld een stuk kiezal of rozenkwarts een kwartier in een kan water ligt, laten zich deze vormkrachten al zien. Dat was heel verrassend. En of je nou blind proeft of van te voren weet wat je gaat proeven.....dat maakt allemaal niks uit tot mijn grote verbazing! Een andere oefening was het 'kijken' naar verschillende soorten sap en water die op-

trokken in filtreerpapier. Een soort stijfbeeldmethode, waarbij het gaat om het proces, niet om het eindbeeld. Een oefening in etherisch kijken, wat een ongelooflijk boeiend kijkspel opleverde! Ik ben benieuwd wat er te zien is als we drie soorten water op die manier gaan 'bekijken".

Kortom, zoals René en Frans mij kennis laten maken met de wereld van vormkrachten is een indrukwekkende ervaring. ■

Er is een boekje met 33 zeer effectieve oefeningen -bedacht door Dorian Schmidt- die geschikt zijn om het denken en voelen te ontwikkelen als basis voor het onderzoek van vormkrachten. Het boekje kan worden besteld door € 7,- (incl. verzending) over te maken op giro 2392196 t.n.v. Tom van Gelder, Dronten. Vermeld duidelijk je adres (straat, postcode en plaats) bij de mededelingen.

Cursus Vormkrachten 2008-2009 door Frans Romeijn en René Groenen. Vijf bijeenkomsten.

Data najaar: zaterdag 1 en 29 november 2008, data voorjaar 2009 worden later bekendgemaakt.

Tijd: 10.00 tot 16.00 uur

Plaats: Beukenhof, Vuchtschootseweg 41, 4813GJ Breda

Kosten van de cursus € 75,-.

Betaling contant op de eerste cursusdag.

Voor deelname aan deze cursus is ervaring met deze methode niet noodzakelijk.

Aanmelden of inlichtingen bij:

Heleen van Elsacker

info@boomgaardterlinde.nl

0118-592115 of 06-12684764

'Toekomst zaaien' vanaf het boerenerf

Het was op een internationale conferentie van biologische boeren in Zwitserland, dat een boer opstond en zijn verhaal vertelde.

Jozien Vos

Hij was op zoek naar een rechtvaardiger, eerlijker wereld. Zwitserland hecht veel waarde aan soevereiniteit, de betekenis gaat verder dan onafhankelijkheid en is verbonden met individuele vrijheid. Dat is iets wat veel boeren kennen, denk ik. Hij nam zitting in allerlei bestuurlijke organen en streed mee in bewegingen die de onderhandelingen van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) in een eerlijker spoor probeerden te krijgen. Maar al het vergaderen en strijdvaardig optreden gaven hem een onbehaaglijk gevoel. Het bleek voor hem uiteindelijk te oppervlakkig, niet wezenlijk. Hij stopte met de meeste van zijn functies in het openbare boerenleven en wijdde zich aan de boerderij. Hij koos voor biologisch-dynamisch boeren.

Tijdens de ontwikkeling van zijn bedrijf stuitte hij op de beschikbaarheid van een verscheidenheid aan gezonde, sterke rassen. Hij interesseerde zich voor de vermeerdering

van zaad met als doel de voedselkwaliteit te verhogen. En zo begon een zoektocht naar graansoorten. Daarbij kwam hij manipulatie tegen. Manipulatie van/door enorme geldstromen die vloeien in laboratorium ontwikkelingen. We weten inmiddels dat daar aan cellen geknutseld wordt. Dit gebeurt noch zachtzinnig, noch gevoelig. Er worden als het ware nieuwe eigenschappen in zo'n minuscule cel gebombardeerd in de hoop dat ze op de goede plek zullen vallen.

En waarom? Wie vraagt erom? Wat is voedselkwaliteit? Maar de vraag die in de eerste plaats gesteld moet worden: Wat is zaad, dat kleine dode korreltje? Het verhaal van de graankorrel die moet sterven is in de bijbel in de paastijd zeker nog bekend.

Deze boer nam een initiatief. En hij noemde het 'Toekomst zaaien'. Want het gaat om onze toekomst. En daarbij is gemopper over overheidsregels slechts een oppervlakkige rimpeling. Wezenlijker is de onvrijheid die langs allerlei ondoorgrondelijke wegen binnensluipt en ons bijvoorbeeld een veel te beperkte en gemanipuleerde keuze aan zaad laat.

Deze boer organiseerde een zaai-dag, waarbij hij consumenten en allerlei bestuurlijke vertegenwoordigers, ook uit de WTO, uitnodigde. Een grote groep mensen liep op

die dag, met een zakje tarwezaad, over zijn land. Ze maakten de oeroude zaaigebaren, een feestelijk en aangrijpend gebeuren, zoals ze zelf na afloop vertelden. Het motto was '*Zaaien voor de Toekomst*', - *tégen de gentechniek en vóór de voedingsmiddelenkwaliteit*. Het zaad zal groeien en aan het eind van het seizoen kunnen ze er het -dagelijks- brood van eten. Het initiatief is inmiddels naar acht Zwitserse BD-bedrijven uitgebreid.

De boer vertelde er nog een persoonlijke ervaring bij die hem gesterkt had in zijn vertrouwen op het goede pad te zijn. Het stuk land waar hij in de logica van zijn bouwplan het beste graan kon zaaien had hij van zijn buurman gekocht. Deze buurman was enkele maanden daarna overleden. Toch twijfelde de boer lang of het wel dát stuk moest zijn. Het regende en er waren telkens donkere luchten voor de geplande zaaidag. Hij koos uiteindelijk toch voor dat stuk grond en op de morgen van de zaaidag trok de hemel open. Begeleid door zonnestralen, vonden de eerste korrels hun zaaibed en de stemming werd stralend. Later bezocht de boer de weduwe en vertelde haar van het zaaien op die dag. "Dat wist ik al", vertrouwde de weduwe hem toe, "Want dat was de verjaardag van mijn man. ■"

Uit de preparatenshuur: Compostpreparaat 502

Adrie Maas en Jola Meijer

Begin mei, op een stralende dag, hebben we hertenblazen gevuld met duizendblad en opgehangen onder een dakoverstek van het leslokaal op Kraaybeekerhof. In weer en wind schommelen de blazen aan een touwtje onder de zomersterrenhemel. Binnen is buiten en buiten is binnen geworden: de blaas uit de omsloten ruimte in het dier hangt nu vrij in de ruimte en is voor de duizendbladbloemen die vrij in de ruimte tot bloei kwamen, tot gesloten omhulling geworden. Al vrij snel krijgen de blazen een glanzend perkament uiterlijk.

Wij hebben gedroogde bloemen, aangeleverd door het Blauwe Huis gebruikt. Door de bloemen te bevochtigen met duizendbladthee kunnen ze goed door een nauwe opening in de blaas worden gestopt. Scheuren worden dichtgenaaid met naald en draad. Er gaat trouwens altijd meer in dan je denkt! De harde, krakende gedroogde blaas wordt van te voren kort in lauw water geweekt om zacht en voegzaam te worden. Gevulde blazen hebben een spannende peervorm.



Later in de zomer zullen we ook nog enkele blazen met vers geplukte bloemen vullen. De keuze voor vroeg in het jaar (met gedroogd materiaal) of later in het seizoen met vers materiaal is niet eenduidig. In totaal vullen we dit jaar 8 blazen, genoeg voor 2500 porties compostpreparaat.

Om meer gevoel voor het edelhert te krijgen zijn we op een avond naar de Hoge Veluwe gegaan. Dankzij Ellie van Hardeveld uit Apeldoorn, die al sinds 1995 betrokken is bij het preparatenwerk van de BD-Vereniging, kwamen we op de allerbeste plekken in het park om het wild te spotten. Eerst troffen we de hinden aan, paradijselijk grazend op een weide. Na de bronsttijd leven zij in een kudde afzonderlijk van de bokken. In de meimaand werpen zij hun

kalveren, maar die kregen we niet te zien. De bokken zagen we tien kilometer verderop (samen met een kudde moeflons), majestueus rustend onder een bomengroep en in het open veld, deels ook grazend. Het was goed mogelijk de spitsers (eenjarigen) te onderscheiden van de oudere bokken, waarvan een aantal reusachtig vertakte geweien dragen. Met de leeftijd groeit ook de grootte van de blaas. We gebruiken voor het preparaat blazen van manlijke dieren. We hebben al regelmatig gelezen over koe-hoorn ten opzichte van hert-gewei. Maar om het in de natuur werkelijk te beleven en waar te nemen! Dat is een grote verrijking. Al blijft het wild op afstand (een groot contrast met de koe in de stal), door ernaar te gaan kijken komt het dichterbij in jezelf. We traden

deze avond even de sfeer van dit wild binnen (het dier in het landschap) en werden onmiddellijk geconfronteerd met de scheiding tussen manlijke en vrouwelijke dieren (doordat wij daarvoor van de ene naar

de andere plek moesten rijden). We zagen en bespraken opmerkelijke dingen, zoals een binnenruimte die door de takken van het gewei wordt gevormd en beleefden schoonheid.

Holle dubbelwandige preparatenkist

Iets anders: Hjálmar Sigurjónsson van klussenbedrijf Metamorphosis in Oploo heeft op ons verzoek een holle dubbelwandige preparatenkist ontworpen, voor het bewaren van het koemestpreparaat. De holle ruimten, gevuld met turf-molm, dienen als turfmantel voor het preparaat. Vergeleken met de oude situatie, waarbij aardewerkpotten in turfmolm staan, is dit een grote verbetering. De losse turfmolm ver-

pulvert en verstuift na verloop van tijd. Dit geeft veel gehannes bij het verplaatsen van de preparatenpotten in de kist. De nieuwe preparatenkist zal ons veel werk besparen en is veel mooier en handzamer dan de oude kist. Bovendien is goede turfmolm tegenwoordig een kostbaar product, waar we duurzaam mee willen omgaan. Dat doen we dan ook met deze preparatenkist. ■



Verlag studiedag van het Pergolaproject

'Het land is koning'

Tineke Bakker is de initiatiefneemster van een Pergola-associatie rondom haar boerderij De Oosterwaarde bij Diepenveen. Om de Pergolavorm verder te brengen bracht zij onlangs een groep van ca. 25 biologische boeren bijeen in het kader van het Pergolaproject. Kern van een Pergola-associatie is dat boer en klanten zich met elkaar verbinden in (economische) afspraken. Klanten zijn daarna geen klanten meer, maar deelnemer, lid van de boerderij.

Maria van Boxtel van Land & Co maakte een uitgebreid verslag van deze Pergoladag.

Andries Palmboom las het verslag voor Dynamisch Perspectief en haalde er de hoogtenpunten uit.

Alternatief voor de landbouwcrisis?

Terwijl de markteconomie verzakelijking van de landbouw veroorzaakt en de landbouw zijn vitaliteit langzaam ontleent, komt door een Pergola-associatie de landbouw weer in een zinvolle sociaaleconomische context te staan. De Pergolavorm heeft de mogelijkheid in zich de landbouw vernieuwen. Om die reden hebben een aantal organisaties zoals



het Ministerie LNV en de BD-Vereniging in 2008 geld ter beschikking gesteld voor een project om het Pergolasysteem te helpen ontwikkelen.

Het Land is Koning

Tineke Bakker presenteert het gezegde 'Het Land is Koning'. Dat is een veelzeggende variant op het gezegde "De Klant is Koning", dat de wereld is gaan bepalen op een consumptieve manier.

Het gezegde 'De Klant is Koning' drukt eigenlijk maar de halve waarheid uit. Het is weliswaar vanzelfsprekend, dat de behoefte van de klant het uitgangspunt is van wat er geproduceerd wordt, maar..... er zijn grenzen. Grenzen, die bepaald worden wanneer je de akker als uitgangspunt neemt. De variant 'Het Land is Koning' drukt

dat prachtig uit. De 'lust' van de consumptie niet los staat van de verantwoordelijkheid voor de aarde. Wederkerigheid dus. Pergolabedrijven willen daar een vorm voor bieden. Een Pergola-associatie bestaat enerzijds uit de boer met zijn boerderij en anderzijds uit deelnemers, die de oogst van de boerderij afnemen voor eigen gebruik. Het speelt zich dus af op lokale schaal.

Tussen de boerderij en de klant-deelnemers worden afspraken gemaakt over afname van de oogst. In de abonnementsvariant zegt de deelnemer toe wekelijks een deel van de oogst af te nemen. In een andere variant betaalt de deelnemer al bij het zaaien zijn deel van de oogst. In beide gevallen nog zonder te weten wat en hoeveel hij precies zal krijgen. Dat

Succesverhaal

Hoe goed de aansluiting tussen boer en deelnemers kan uitwerken wordt getoond door het voorbeeld van De Oosterwaarde. Daar moet een nieuwe schuur gebouwd worden, voor het onderbrengen van de machines, maar ook voor het onderbrengen van activiteiten voor de deelnemers. Daar is € 240.000,- mee gemoeid. In plaats van een onpersoonlijke lening bij de bank stond De Oosterwaarde een andere manier voor ogen om de investering te kunnen doen, namelijk binnen de 'warme' sociaaleconomische context met de deelnemers.

En zie daar: in een krappe driekwart jaar zijn er toezeggingen binnen voor leningen t.w.v. € 210.000,-! Dat ging natuurlijk niet vanzelf. Er werd echt een project van gemaakt. De deelnemers werden erbij betrokken. Het bouwproject werd breed gedragen en had o.a. succes, omdat binnen de deelnemersgroep de benodigde expertise kwam bovendien.

Als land/voedingsinitiatief werd het project extra tastbaar door de geldschieters te laten kiezen tussen het ontvangen van rente of het deelnemen aan een jaarlijks bio-etentje. Is het een verassing, dat een aanzienlijk aantal geldschieters kozen voor het etentje?



is namelijk afhankelijk van wat het land gaat opbrengen. Daar zit ook het oogstrisico bij. Op deze Pergolamanier biedt de deelnemer de boer een stuk gegarandeerd inkomen en neemt hij verantwoordelijkheid voor het stukje aarde, dat de boer op zijn beurt naar beste kunnen verzorgt. Kenmerkend is de openheid van zaken: transparante prijsvorming, open informatie, open gesprek over teeltplan en bedrijfsbeleid. De boer

en de deelnemers zijn daadwerkelijk bij elkaar betrokken. Deelnemers werken bijvoorbeeld mee op het land. Of zij verlenen andere diensten, bijvoorbeeld een website maken.

Zelfoogstsystemen en meewerkzaterdag

Op sommige Pergolabedrijven oogsten de deelnemers zelf hun wekelijkse abonnement bij elkaar, zoals bij de Nieuwe Ronde bij Wageningen.

Geïnspireerd door de allereerste Pergolastudiedag in 2006 zijn enkele boeren in Nederland en België gestart met een zelfoogststelsysteem met verregaande, informele contacten met de klanten. Zoals bijvoorbeeld Hoeve Kraaiveld bij Woudrichem of het Open Veld bij Leuven.

"Zelfoogstsystemen zijn niet vanzelf ook Pergola-associaties", zo wordt de lezer van het Pergolaverslag gewaarschuwd. De kracht van Pergola is, dat er een daadwerkelijke verbintenis tot stand komt met de deelnemers door de economische afspraken, de warme inbreng en door mee te kunnen werken op het land. Stadse (?) deelnemers komen in contact met de oorsprong van hun voedsel.

Het meewerken kan intensief en productief van karakter zijn, maar ook recreatief en educatief. Sommige bedrijven organiseren meewerkzaterdagen. Daar zijn wisselende ervaringen mee. Soms is het te vrijblijvend, soms is er geen vanzelfsprekend werk voorhanden. Hermien en Maarten van Liere van BD tuinderij de Kraanvogel hebben er uitstekende ervaringen mee.

Sociale vaardigheden

De Pergolaverhalen gaan over boeren, die de kunst (leren) verstaan om een relatie aan te gaan met hun deelnemers-klanten. De boer als communicator,

- dat is nou niet bepaald het traditionele beeld van de boer. Goed communiceren is zelfs geen noodzakelijke voorwaarde voor goed boerenvakmanschap. Voor het Pergolavakmanschap is het echter onontbeerlijk. In het verslag merk ik aan de tips, die men elkaar geeft, dat het over dát stuk vakmanschap gaat. "Wat moet ik doen of laten om enthousiasme aangewakkerd te krijgen? In welke fase verkeert het initiatief? Stroomt de energie? Benader ik de deelnemers met een gerichte brief of via foldertjes?"

Treffend is de uitspraak van de ervaren teler Klaas Nijhoff van de Nieuwe Ronde, die zijn informele contacten met de deelnemers benadrukt en koestert, maar tegelijkertijd oog heeft voor het feit, dat er voor duurzaamheid ook een formele organisatorische structuur nodig is. Zijn tip: "Het informele is het belangrijkste. Ik let erop, dat dat er altijd is. Toen het aan de orde was om een formele structuur neer te zetten, volgde die al snel vanzelf uit wat er op het informele vlak al was."

Overall is het anders

Op de Pergoladag kwam vooral de diversiteit van de initiatieven naar voren. Overall is het anders. Het staat buiten kijf, dat de Pergolavorm alleen werkt door het

persoonlijke karakter ervan. Diversiteit is haar kracht. Tegelijkertijd is er de wil om het Pergolasysteem gezamenlijk verder te brengen. Dat kan, lijkt mij, alleen vanuit een grotere, omvattende noemer en enige vorm van regie. Gezien de diversiteit zal dat een hele opgave zijn.

Pergolacultuur en Pergolaconferentie

Tineke Bakker bepleit een Pergolacultuur. Mag ik dat vertalen als 'de inspiratiebron, waarvan de essentie zichtbaar en voelbaar is in al die verschillende bedrijven'?

Zo'n inspiratiebron vraagt om zorgzame cultivering, wil die brengen dat de zo verschillende Pergola-bedrijven tot een vorm van bundeling komen.

In dat licht zal aan het einde van dit jaar het Pergolaproject worden afgesloten met een grote conferentie. Meer over de conferentie in het volgende nummer van Dynamisch Perspectief. ■

Info: www.oosterwaarde.nl

Vrije grond = vruchtbare grond

Jan J.C. Saal

'Grondgedachten'

Als voorzitter van Stichting Loverendale ben ik tegen de problematiek aangelopen van prijzen van landbouwgrond. Ik ben ervan overtuigd geraakt, dat grondprijzen worden bepaald door principes, die haaks staan op het basisprincipe van de biologisch-dynamische landbouw: vruchtbare grond. Vruchtbare grond vereist vrije grond. Stichting Loverendale heeft als doelstelling om grond vrij te maken voor de biologisch-dynamische landbouw.

In drie afleveringen gun ik u een kijkje in mijn gedachtegangen hierover, mijn zogenaamde grondgedachten. Om te beginnen in deze aflevering: 'Grond en waarde?'. Aan het eind van de serie stel ik u een pleidooi in het vooruitzicht. Een pleidooi voor een nieuwe voortrekkersrol van de biologisch-dynamische beweging: de vernieuwing van de sociaal-economische structuur van de landbouw.

Deel 1 'Grond en waarde'

Verkopen van grond

We zijn er aan gewend dat grond wordt gekocht en verkocht. Handel in grond is een relatief simpel te begrijpen principe, dat in Nederland op dit moment normaal is en kennelijk weinig onvrede veroorzaakt. Omdat grond te koop is, heeft ze ook een waarde. De waarde wordt zichtbaar in transacties, waarbij het eigendom van de een naar de ander overgaat.

Natuurlijk zit in zo'n eigendoms-overgang ook iets zinvol. Wanneer de oude eigenaar niets meer met de grond weet te beginnen, en de nieuwe eigenaar wel. Het is echter wel belangrijk tegen welke prijs dat dan gebeurt. De waarde van grond kan voor de gebruiker nogal variëren, afhankelijk van het gebruik van de grond. Het ene gebruik levert nu eenmaal veel meer dan het andere. Wanneer een flat gebouwd wordt op een stuk grond, of een fabriek, dan kan het gebruik van de grond veel meer opleveren dan bijvoorbeeld een park of een weide.

Speculatie

We kunnen ons makkelijk voorstellen dat alle grond uiteindelijk aan de natuur onttrokken zal worden, wanneer alleen de gebruikswaarde bepalend zou zijn voor de waarde van een stuk

grond. In Nederland wordt al decennia lang met bestemmingsplannen gewerkt, die de gebruiksmogelijkheden van grond binnen zekere grenzen beperkt. Het nadeel daarvan is dat er door de eigenaar van grond hoge winsten te behalen zijn, wanneer de bestemming wordt veranderd in een bestemming waarbij de gebruikswaarde omhoog gaat, bijvoorbeeld van landbouw naar woningbouw. Voor landbouwgrond geldt bijvoorbeeld een prijs van € 5,-/m², terwijl voor bouwgrond € 100,-/m² kan gelden. Dit fenomeen roept de interesse op van tal van investeerders, die dan grond gaan aankopen om mee te speculeren.

Wanneer de beschikbare grond schaars en gewild is, en dat is in Nederland het geval, drukt deze schaarste zich economisch uit in een hoge waarde. Bij een economisch product lokt de hoge prijs meer productie uit, zodat de schaarste kan worden opgelost. Grond is echter beperkt aanwezig, zodat het schaarste probleem niet kan worden opgelost, terwijl de prijs wel omhoog gaat. Dit fenomeen op zichzelf zou al voldoende moeten zijn om te kunnen concluderen dat een dergelijke manier van prijsvorming bij verkoop van grond de plank volkomen mislaat.

In Nederland is grond schaars, doordat om verschillende rede-

nen grond aan de landbouwbestemming wordt onttrokken. Voor de bouw van woningen, voor de aanleg van wegen, voor de aanleg van industriegebieden, voor de aanleg van natuurgebieden en dus ook door aankopen voor speculatie. Dit gecombineerd met de beperkte hoeveelheid beschikbare grond, heeft een sterke opdrijvende kracht voor grondprijzen als resultaat.

Boeren zelf drijven de prijzen

op

Maar er is meer. Uit onderzoek is gebleken dat de boeren zelf de grootste prijsopdrijvers zijn, wat

betreft de grondprijzen. Voor een stuk grond van de buurman worden veelal hoge prijzen geboden, omdat de grond van de buurman in het algemeen maar één keer te koop is.

Wanneer een bedrijf uit wil breiden, gaat het rekenen op schaalvoordelen, waardoor de neiging bestaat om boven de heersende prijzen te bieden. Tenslotte worden boeren soms uitgekocht, omdat staduitbreiding e.d. nu eenmaal zeer plaatsgebonden is. Uitgekochte boeren hebben veel geld ter beschikking om te besteden aan een nieuw bedrijf.

Wanneer dus een stuk grond te

Biologisch-dynamische boeren knel

Sinds de industrialisering van de landbouw na de tweede wereldoorlog dreigt de landbouwgrond onbetaalbaar te worden. Het gevolg is dat agrariërs gedwongen worden om steeds intensiever te gaan werken om voldoende rendement uit de beperkte hoeveelheid grond te halen. Door de hogere opbrengsten die daardoor ontstaan wordt de grond als productiemiddel aantrekkelijker en dus weer duurder. Deze vicieuze cirkel wordt steeds knellender. Jonge boeren kunnen nauwelijks nog aan de slag en moeten onverantwoorde schulden aangaan. De landbouwbedrijven worden steeds grootschaliger, omdat het kostenbesparend werkt als je kiest om op grote schaal te produceren. Biologisch-dynamische boeren komen extra in de knel omdat zij de landbouw niet als een industrie willen voeren.

Dit is des te nijpender, omdat op dit moment steeds meer bd-boeren de pensioengerechtigde leeftijd bereiken. Zij kunnen vaak geen opvolger vinden die de prijs kan betalen die hun bedrijf waard is. Het gevolg is dan dat ze het bedrijf gangbaar verkopen. Jonge boeren moeten dus helemaal opnieuw starten, terwijl oude boeren zich gedwongen voelen om hun bedrijf gangbaar te verkopen. Kan dat niet anders?

koop is, zijn er veel kapers op de kust, met prijsopdriving tot gevolg.

Rentestand en grondprijzen

Tenslotte is er nog de invloed van de rentestand. In het normale economische denken wordt rente gezien als de prijs die je moet betalen voor het geld dat je leent. Daarbij geldt de gewoonte dat de rente hoger wordt naarmate het risico groter wordt dat je het geleende geld niet of niet helemaal terugkrijgt. Door een combinatie van oorzaken is de rentevoet de laatste decennia ongeveer gehalveerd, van 10% per jaar naar 5% per jaar. Het gevolg daarvan is, dat je bij dezelfde rentelasten per jaar ongeveer 2x zoveel geld kunt lenen als 20 jaar geleden. Ook dit fenomeen heeft een sterke invloed gehad op het stijgen van de grondprijzen. Daar komt dan nog de geldontwaarding van gemiddeld 2% per jaar bij, gecombineerd met het feit dat grond als een goede belegging wordt gezien, omdat het de afgelopen 60 jaar en langer niet in waarde is gedaald.

Waarde, erfrecht en overdrachtsbelasting

Wanneer iemand sterft, worden zijn bezittingen vererfd aan zijn erfgenamen. De staat heft echter erfrecht, die kan oplopen tot 60% van de waarde van het eigendom.

Bij koop en verkoop is 6% overdrachtsbelasting verschuldigd. Deze fenomenen hebben tot gevolg dat de opvolger van een boer zwaarder belast is dan de boer zelf. Wanneer je een bedrijf koopt van de erfgenamen van een boer, betaal je 6% tot 10% meer dan de waarde die de grond heeft, terwijl de erfgenamen vaak maar 50% van die waarde ontvangen. Dus ongeveer 60% van de waarde verdampt in een dergelijke transactie. Voor jonge bd-boeren, die willen starten met een bedrijf, is dat bijna onverdraaglijk.

Conclusie

Het is in de afgelopen eeuw zeer lucratief gebleken om grond te bezitten. Door de combinatie van de verschillende oorzaken is de m² prijs van grond spectaculair gestegen. De verschillende factoren zijn binnen de vrije-marktgedachte logisch en verklaarbaar, maar ze leiden tot een prijsniveau, waarop het voor een bd-boer nauwelijks meer haalbaar is om een bedrijf te voeren met respect voor natuur, milieu en grondkwaliteit. Je kunt zelfs stellen, dat het wezensvreemd is om landbouwgrond te benaderen als koopwaar volgens het principe van de vrije markt. We zullen daarom naar nieuwe benaderingen moeten zoeken. ■

Stichting Grondbeheer 'op mars'

Andries Palmboom

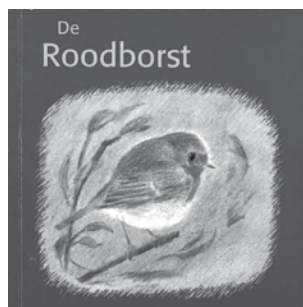
Tijdens de Jaarvergadering van de Stichting Grondbeheer Biologisch-Dynamische Landbouwgronden op 17 mei jl. presenteerden de kers-verse bestuurders hun 'Marsroute'.

De nieuw toegetreden Jan Diek van Mansvelt en Jaap van der Haar hebben –samen met hun collega bestuurders – een route uitgestippeld voor de Stichting Grondbeheer, die de Stichting een actievere, toekomstgerichte rol toebedeelt. Tot nu toe beperkt de Stichting Grondbeheer zich tot het beheer van 165 ha biologisch-dynamische landbouwgrond. Daarmee is weliswaar een aanzienlijk bedrag gemoeid is, maar het mag in de wereld van het grondbezit toch zeer bescheiden genoemd worden. Een rol van betekenis kan de Stichting Grondbeheer niet echt spelen, terwijl het grondvraagstuk in toenemende mate zijn invloed doet gelden op het voortbestaan van biologisch-dynamische bedrijven, vooral bij bedrijfsopvolging. (Daarover elders in dit nummer het artikel over 'Vrije Grond'). De 'Marsroute' houdt in, dat de Stichting Grondbeheer zich wil ontwikkelen als actieve partner in de bio-

logisch-dynamische landbouw. Jan Diek van Mansvelt: "Consumenten zoeken de verbinding met hun voedsel, met de herkomst ervan. Bijvoorbeeld in CSA-Pergolainitiatieven. In veel locale settings zie je, dat bedrijfsuitbreiding gerealiseerd wordt door 'warme' klantenfinanciering. Onze Stichting staat weliswaar niet in directe relatie met deze locale initiatieven, maar wij hebben wel de expertise in huis voor grondfinanciering. Wij willen onze expertise ter beschikking stellen. En we willen dergelijke 'warme' relaties van boer met klanten stimuleren, omdat ze een voorwaarde zijn voor een groter areaal landbouwgrond, dat duurzaam biologisch-dynamisch kan blijven". Jaap van der Haar: "Bovendien zouden we onder onze paraplu deze initiatieven gebruik willen laten maken van collectieve financieringsarrangementen. Bundeling geeft nu eenmaal financiële voordelen, bijvoorbeeld in het afgeven van garanties –vanwege de risicospreiding." Het is ook uit noodzaak, dat Stichting Grondbeheer de 'Marsroute' uitstippelt. Als ze zich meer financiële speelruimte verwerft, kan de Stichting een aantal vraagstukken beter aan, die in de komende jaren op haar af zullen komen, zoals het vraagstuk van de bedrijfsge-

bouwen. Samenwerking met ander (BD) grondbeheersstichtingen hoort zeker ook tot de mogelijkheden. Ook groei van de BD in Nederland zal bijdragen aan de gewenste financiële speelruimte. Zo beschouwd lopen de belangen van de Stichting Grondbeheer en van de BD-Vereniging parallel. Deze handschoen zal zeker worden opgepakt. ■

Info: www.vrijegrond.org/StgGrondbeheer.asp



De roodborst

Wolter Bos

Velen hebben het wel meegemaakt tijdens het werk in de tuin. Ineens zit er een roodborst in de buurt. Dit boekje is een fenomenologische studie over de roodborst, rustig geschreven en voor een breed publiek. De prachtige tekeningen van Johanna Hoek vullen de tekst goed aan. Het boekje is te koop (prijs € 9,75) in boekhandels met een breed antroposofisch assortiment of rechtstreeks via wolterbos@zonnet.nl ■

Bijen en warmte

Jan J.C. Saal

Het is warm buiten, voor de tijd van het jaar. De bijen hebben daar geen enkele moeite mee, integendeel. De volken ontwikkelen zich goed en er wordt naar hartelust gevlogen en nectar en stuifmeel verzameld. Ook onderzoek wijst uit dat de bijen warmtekunstenaars zijn. Wanneer het volk te warm wordt, nemen individuele bijen warmte op en gaan buiten in de schaduw zitten afkoelen. Andere bijen halen water en brengen dat naar plekken waar het te warm is, zodat verdamping ervan voor afkoeling zorgt. Wanneer het te koud is, verwarmen individuele bijen zich door met hun vliegspijeren te bewegen, zonder dat daarbij hun vleugels werken. Zo ontstaan er warmtepunten in het volk, die daar waar het te koud is, verwarming brengen.

In de lezingencyclus "De mens als klankharmonie van het scheppende wereldwoord" (uitgeverij Pentagram) gaat Rudolf Steiner in op het ontstaan van de wereld als geheel en beschrijft daarbij een merkwaardig verband tussen bijen en planten. Bij deze beschrijving komt hij tot het onderscheid tussen warmte-lichtlucht en aarde-water-koude. De scherpe grens tussen deze gebieden is ontstaan toen de zon en de aarde, waarin nog opgenomen de maan, uit elkaar zijn gegaan. Dit is miljoenen jaren geleden gebeurd, onder voor ons onvoorstelbare omstandigheden.

De insecten zijn levenskiemen die aan de aarde gegeven zijn vóór deze scheiding

en de planten juist ná deze scheiding. Vandaar dat de insecten, en met name de bijen, juist de bewoners zijn van het lichtlucht-warmte gebied. Ze reiken naar het aarde-water-koude gebied. De planten zijn juist bewoners van dit aarde-water-koude gebied en reiken naar het lichtlucht-warmte gebied.

Alhoewel vanuit onze huidige wetenschappelijke opvattingen deze voorstelling van zaken niet ondersteund wordt, dekt deze beschrijving wel wat we in de natuur waarnemen. De bijen zijn polair aan de planten. Zij hangen aan het plafond, terwijl de planten in de aarde wortelen. Zij ontwikkelen zich in de warmte van het broednest (35°C), terwijl de planten veelal bij veel lagere temperatuur groeien en bloeien.

Uiteindelijk reiken ze naar elkaar. De bij zoekt de bloem op (actief) en de bloem opent zich voor de bij (passief). In hun ontmoeting ontstaan de kiemen voor nieuw leven.

Rudolf Steiner eindigt deze beschrijving met een prachtige spreuk:

*Zie daar de vlinder (de bij),
hij is een door de kosmos bevrijde bloem.
Zie daar de bloem,
zij is een door de zwaartekracht gebonden
vlinder (bij)*

Door deze beschrijving krijgt de natuur voor mij meer glans, zeker op een zonnige dag, wanneer de bijen zoemen. ■



Moestuin, maan en mango

Ilse van den Bosch

Merels fluiten vrolijk, een specht timmert er op los en twee pimplameesjes vliegen af en aan om een nestje te bouwen in het nestkastje aan de schuur. Aan de rand van het bos in Naarden zit ik in de voorjaarszon in de veelbelovende moestuin van Claudia Reina. Maar het is koud. De lente laat op zich wachten. De vaste plan-

ten in de tuin zijn nog in rust. Ze zijn netjes bedekt met een wintervacht: een pot, glasplaat of stro. Maar de bloesems aan de fruitbomen staan op barsten. "Ik hoop dat ze nog even wachten," zegt Claudia, "want er is deze week flink wat nachtvorst op komst."

Verse vitale smaken

Claudia is een bevloggen tuinier-

ster en een prinses in de keuken. "Vers uit eigen tuin. Er is niets lekkerders. Eigenlijk hoef je dan niet zo veel te doen in de keuken. De pure smaken spreken voor zich." Sinds vijf jaar legt Claudia zich volledig toe op haar tuin. En dat kun je zien. De tuin ligt er keurig verzorgd bij en ziet er harmonieus uit. Drie vlinderstruiken staan nog in winterslaap. Claudia heeft

ze net gesnoeid. Het snoeihout gebruikt ze om de erwten en bonen tegen aan te laten groeien. De structuur van de bodem is goed. Er hoeft niet meer gespit te worden. Er staat knoflook rond de appelbomen. De zwavel van de knoflook is goed tegen schimmel die op de appels komt na vogelvraat. Maar tussen de aardbeien hebben de tenen nog een andere functie: "Ik heb gemerkt dat de aardbeien meer smaak hebben sinds de knoflook in de buurt is. Bijzonder, hè?" Met trots wijst Claudia mij op de wilde spinazie die het in de volle grond de hele winter is blijven doen. "Het hele jaar door heb ik kunnen oogsten.

Puree van v

Kievitsbonen zijn Claudia's favoriete bonen. "Ze zijn mooi, zeer smaakvol, gezond en goed zelf te drogen." De kievitsboon is een oud Nederlands ras. Ze lijken een beetje op kleine kievitseieren en worden ook wel spikkelbonen genoemd. Tijdens het koken kleuren ze licht bruin, waardoor ze op bruine bonen lijken, maar ze zijn iets zachter en fijner van smaak.

Een paar blaadjes tegelijk, zodat de plant kan doorgroeien. Ik pluk de blaadjes wanneer ze nog klein zijn, dan hebben ze de meeste kracht. Dat moet je altijd doen: jong oogsten. Dat is zo fijn aan een eigen tuin. Courgettes moet je eten wanneer ze niet groter zijn dan 10 cm. Dan zijn ze nog sappig en zelfs rauw reuze lekker."

Kolen en slakken

Claudia heeft een tuin op zandgrond. "Slakken en kolen doen het hier niet zo goed, maar dat geeft niet. Ik hou van beide niet zo. Tegen de slakken heb ik een egelhuis in de tuin gemaakt en

er woont ook een egel in mijn composthoop. Gelukkig worden slakken hier nooit een plaag."

Moestuin in maanlicht

Sinds Claudia alle tijd neemt voor haar tuin, is ze met de maan gaan samenwerken. Ze gebruikt drie agenda's. De Kosmosagenda van Hesperia, de Altair agenda van Karel Lorteije maar Gardening and Planting by the Moon van Nick Kollerstrom vindt zij de mooiste agenda. Daar staan gezellige verhaaltjes in. De gegevens van de andere twee agenda's schrijft ze in deze over. De maan heeft drie cycli: Het ritme tussen nieuwe

en volle maan, de siderische maan, waar de maan en de hele dierenriem samen een rol spelen en de dalende of stijgende maanbaan. Claudia is onlangs bij een cursus van Michiel Rietveld geweest. "Hij tekende alle drie de cycli in elkaar. Ze kunnen eigenlijk niet los van elkaar. Het is razend interessant, maar je moet geen andere planning aan je hoofd hebben, zoals elke dag op tijd op je werk zijn." Claudia vertelt dat ze de fruitbomen snoeit op een vruchttag bij een dalende maanbaan. Bij een dalende maanbaan is de sapstroom in planten en bomen minder, waardoor ze minder sap

verliezen bij het snoeien. Daardoor wordt de hele boom minder gekwetst. "Ik vind de begeleiding van zo'n agenda reuze handig. Je doet niet zo maar wat, maar je volgt een signaal uit de natuur en die haal je uit de agenda. Sinds ik met de maan samenwerk heb ik wind mee. Veel minder ellende in de tuin. Ik zit heerlijk in een ritme, samen met de seizoenen. De eerste aardappeltjes uit eigen tuin, dan begint de zomer."

Met de lente komen de mango's uit Mali

Van oorsprong is Claudia een stadsmens. Als kind heeft ze

Lunchrecept voor 4 personen

Verse kievitsbonen, basilicumpesto en tomaat

*500 gram verse kievitsbonen
verse laurier, salie en tijm
een flinke scheut olijfolie
klontje boter
zeezout naar smaak*

Kievitsbonen doppen. 15 à 30 minuten smoren in boter en een heel klein beetje water met de kruiden in een buideltje. T-sac 2 theezakjes zijn geschikt als buideltje. Kruiden verwijderen. Bonen pureren en op smaak maken met olie en zout. Lekker op vers of geroosterd brood verse tomaten en zelfgemaakte basilicumpesto.



Foto: Ilse van den Bosch

een tijdje op Curaçao gewoond. "Daar zat ik altijd in de limoenstruiken en mangobomen. De geur kan ik me nog zo goed herinneren. Ik ben nog steeds gek op mango's. Deze week komen de mango's uit Mali binnen. Dat is topfruit van buiten Nederland. Dat combineert fantastisch met de jonge venkel, die ik over een paar weken kan oogsten. In jonge toestand kun je de venkel nog van top tot teen rauw eten. Samen met een mango als salade. Verrukkelijk!"

Bonen, bessen en noten

De tuin van Claudia staat vol bonen, bessen en noten. "Dit is

de basis van mijn keuken. Aangevuld met granen leveren ze alle voedingsstoffen die ik nodig heb. Ik eet geen vlees, heel af en toe vis of zuivel. Slagroom op gebak omdat dat nu eenmaal het lekkerste is. Dat hoort er gewoon bij. Sinds ik nauwelijks zuivel meer eet, heb ik geen last meer van allergieën." Claudia droogt de kievitsbonen uit haar tuin zelf. Zo legt ze een eigen wintervoorraad aan. Hiervoor moet je de hulzen van de bonen laten drogen aan de plant. De bonen worden dus pas laat, in oktober, geplukt. Daarna schud je de hulzen eraf en droog je de bonen bijvoorbeeld op zolder.

Eenmaal droog doe je ze 24 uur in de vriezer zodat de eitjes van de bonenkever niet overleven. Dan kun je de bonen een winter lang in een pot bewaren.

Zintuigprikkelend snoepen

Claudia noemt haar tuin 'De Smultuin'. Ze heeft een mooi receptenboek geschreven met heerlijke tuinrecepten, handig ingedeeld in de vier seizoenen. Het heet 'Smullen'. De prachtige foto's laten inderdaad het water in je mond lopen. Ze ontwerpt aparte combinaties zoals appelmoes met rozemarijn of kaneelbasilicum. Naast de recepten heeft Claudia ook lijstjes

gemaakt van bijzondere zaden, haar keukenvoorraad, haar favoriete merken en adresjes. Ook beschrijft ze wat voor haar de essentie van lekker en gezond eten. Daarbij adviseert ze biologisch-dynamische en biologische producten.

Al met al is het boek uniek en compleet. Het boek is uitgegeven als een praktische plastic showmap, kost €12,95 en is te bestellen via www.smultuin.nl. Claudia heeft de smaak te pakken. Er zijn nog twee boeken in de maak. Daarnaast geeft Claudia cursussen 'Eten uit de Smultuin'. Lees haar website voor meer informatie. ■

Zondag 24 augustus 2008, 11-16 uur

Open dag Warmonderhof

Op zondag 24 augustus is er van 11 tot 16 uur weer de open-doe-dag op de Warmonderhof, de opleiding voor biologisch-dynamische landbouw in Nederland. Hier is ook, sinds begin dit jaar, het kantoor van de BD-Vereniging gevestigd. Een veelheid aan activiteiten wacht u, waarbij het "doen" een belangrijke plaats inneemt. Kom kijken op de plaats waar de basis wordt gelegd voor de

toekomst van de BD landbouw. De Warmonderhof is gelegen aan de Wisentweg 12 te Dronten.

Info: www.stichting-warmonderhof.nl

Zaterdag 4 oktober 2008

Water, de basis van ons leven

Onder deze titel wordt er een Watersymposium gehouden. Een van de sprekers is Alexander Lauterwasser die zal vertellen over de scheppingskracht van klanken in water waarbij hij

schitterende fenomenen op het wateroppervlak en aan de waterdruppel toont. Hij wordt gevolgd door Albrecht Warning die in zijn lezing zal ingaan op het water als levenselement in de natuur en de samenhang met de belevingen in de mens. Ook zal Chris Vree spreken over de geneeskrachten van water. Het symposium vindt plaats op zaterdag 4 oktober 2008 van 10.00-17.00 uur, in het Geert Groote College, Amsterdam. De voordrachten A.Lauterwasser en A.Warning zijn in het Duits, maar zijn door

het veelvuldig gebruik van dia- en filmmateriaal zeer goed te volgen.

Opgave: www.indruk.eu/lauterwasser of info: Chris Vree, t 072 5896699 of c.vree@wanadoo.nl. Naast het dagprogramma is er 's avonds een liveconcert met beelden van Alexander Lauterwasser (zie ook www.wasserklangbilder.de)



Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

B D - S E R V I C E

Wisentweg 12
8251 PC Dronten
telefoon 0321 315937
fax 0321 315938
e-mail: info@bdvereniging.nl
website: www.bdvereniging.nl
Postgiro voor betaling
contributie 147485
IBAN: NL 53 PSTB 0000 1474 85
BIC: PSTBNL21

Sinds haar oprichting in 1937 werkt de Vereniging voor Biologisch-dynamische Landbouw en Voeding (BD-Vereniging) aan verbreding van de bekendheid van de biologisch-dynamische landbouw en aan de verdieping van de inzichten daarvan. De inkomsten van de vereniging bestaan uit de contributies van leden, donaties. Daarnaast ontvangt ze jaarlijks uw warme giften. De statuten van de vereniging kunnen door leden opgevraagd worden bij het bureau van de BD-Vereniging.

Bestuur

Albert de Vries (voorzitter), Maria van Boxtel, Inge Schwagermann, Ruud Hendriks.

Medewerkers bureau BD-Vereniging

Onno Bakker (secretaris), Bram Gordijn (secretariaat en boekhouding)

Lidmaatschap van de BD-Vereniging

- Lidmaatschap 2008: € 35,-/jaar
- Jongerenlidmaatschap (t/m 23 jaar) 2008: € 15,-/jaar
- Uitgebreid lidmaatschap: € 60,-/jaar
- Beroepslidmaatschap € 200,-/jaar

Voor gedetailleerde inhoud van de lidmaatschappen zie DP 2008-2 of de website www.bdvereniging.nl.

- Donateur (geen ledentijdschrift) min. bijdrage: € 20,-.
- Leden in het buitenland (m.u.v. België): € 45,- (binnen Europa), € 50,- (buiten Europa).

Lidmaatschappen lopen per kalenderjaar (januari t/m december). Een lidmaatschap wordt stilzwijgend verlengd, tenzij u vóór 1 december van het lopende jaar heeft opgezegd. Leden en donateurs ontvangen jaarlijks een acceptgirokaart voor de contributie/bijdrage. Betaling van de contributie kan ook geschieden door machtigen voor automatische incasso.

Schenken en legaten

De BD-Vereniging is erkend als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) door de belastingdienst, hetgeen betekent dat legaten geheel vrij zijn van successierecht. Schenkingen zijn vrijgesteld van schenkingsrecht. Giften in de vorm van een tenminste vijf jaar durende lijffrente, notarieel vastgelegd, zijn geheel aftrekbaar. Heeft u warme voornemens en u heeft informatie, belt u dan even met Onno Bakker (telefoon 0321 315937).

Preparaten

Alle prijzen zijn inclusief verzendkosten binnen Nederland en België. Voor beroepsleden, leden met een uitgebreid lidmaatschap en leden wonend in het buitenland gelden andere tarieven voor de preparaten. Meer informatie hierover kunt u opvragen via het secretariaat van de BD-Vereniging.

Nr.	Soort preparaat	Prijs per portie
500	Koemestpreparaat	€ 6,50
501	Kiezelpreparaat	€ 3,50
502 – 507	Compostpreparaten (set à 6 soorten)	€ 15,-
502 – 507	Compostpreparaten per soort	€ 3,-

U kunt preparaten bestellen door overmaking van het bedrag op Postgiro 313786 (IBAN: NL 56 PSTB 0000 3137 86, BIC: PSTBNL21) t.n.v. de BD-Vereniging onder vermelding van de gewenste preparaten en het verzendadres.

Uw bestelling wordt u dan zo snel mogelijk toegestuurd. (Houdt u rekening met ongeveer twee weken levertijd.) Voor het duizendblad preparaat zijn hertenblazen te bestellen via ons e-mail adres. Informatie: preparaten@bdvereniging.nl

De Preparatenwijzer geeft een beknopt overzicht van de preparaten (en grondstoffen) die gebruikt worden in de BD-landbouw. Deze folder, inclusief prijslijst, kunt u gratis aanvragen bij de BD-Vereniging.

demeter



De natuur doet haar werk

Hier laten we de koeien in hun waarde, want de natuur is sterk en slim genoeg om het goed te doen. Ze mogen hun hoorns houden en ze bepalen zelf wanneer en hoe vaak ze naar de volautomatische melkrobot gaan. Dat geeft mij ook meer vrijheid en zo zie ik mijn gezin meer! Ze belonen ons met mooie, gezonde melk en ik hoop nog lang met ze te kunnen werken.'

Henk Brandsma van Ugoclooster
in Bolsward.

zuiver uivel



Klimaatneutrale verpakkingen!

Zuiver Zuivel compenseert voor al haar verpakkingen de CO₂ die vrijkomt bij het maken en vervoeren van haar verpakkingen.

Op deze manier maakt Zuiver Zuivel al haar verpakkingen sinds kort klimaatneutraal. De CO₂ compensatie voldoet aan de hoogste eisen die er bestaan, de zogenaamde "Gold Standard".

Voor meer informatie www.zuiverzuivel.nl



Samen met de natuur

www.zuiverzuivel.nl